

4. Карасьова К. В. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
5. Карасьова К. В. Ігровий простір дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
6. Карасьова К. В. Світ дитячої гри / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
7. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
8. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
9. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.
10. Тематичний словник-довідник з соціології / За ред. В. В. Кохана; укл.: А. Александровська, С. Буга, Ю. Ткачук та ін. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – 112 с.
11. Эльконин Д. В. Психология игры. – 2-е изд. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

Е. Каплунова

СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ОСОЗНАНИЕ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ ОПЫТА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С ЛЮДЬМИ

В статье обоснована необходимость социализации детей старшего дошкольного возраста. Раскрыто осознание старшими дошкольниками опыта взаимодействия с людьми и роль творческой игры в развитии личности.

Ключевые слова: социализация, взаимодействие, творческая игра, старший дошкольник.

С. Kaplunova

SOCIALIZATION AS A MEANS COMPREHENDING SENIOR PRE EXPERIENCE OF INTERACTION WITH PEOPLE

The article substantiates the need for socialization preschool children. Solved awareness of older preschool experience interacting with people and the role of creative play in personality development.

Keywords: socialization, interaction, creative play, senior preschooler.

УДК 159.922.73–053.4(043.3)

**ПРОЯВИ АКТИВНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ
ДО ОТОЧЕННЯ У ЗАПИТАННЯХ ДО ДОРΟΣЛИХ**

**І. Карабаса, Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України**

У статті висвітлюються результати вивчення психологічних особливостей активно-пізнавального ставлення дітей старшого дошкільного віку до навколишньої дійсності. Надасться кількісна та якісна характеристика запитань дітей пізнавального та соціально-комунікативного характеру. Висвітлюються причини переваги одних запитань над групою інших. Означаються рекомендації щодо підвищення рівня активно-пізнавального ставлення дітей до оточення.

Ключові слова: активність, пізнання, допитливість, ставлення, спрямованість, запитання.

Постановка проблеми. Діти – допитливі дослідники навколишнього світу. Ця особливість закладена в них від народження. І. М. Сеченов говорив про природжену і вкрай дорогоцінну властивість нервово-психічної організації дитини – активне прагнення розуміти навколишнє життя. І. П. Павлов назвав цю властивість рефлексом “що таке?”. Під впливом цього рефлексу дитина знайомиться з якостями предметів, встановлює нові для себе зв’язки між ними. Предметна дослідницька діяльність, властива дитині вже з раннього віку, розвиває і закріплює активно-пізнавальне ставлення до навколишнього світу. Після оволодіння дітьми мовленням їх пізнавальна діяльність піднімається на нову якісну сходинку. За допомогою мовлення узагальнюються знання дітей, формується здатність до аналітико-синтетичної діяльності не тільки на основі безпосереднього сприймання предметів, але і на базі уявлень. Змінюється і характер спілкування дитини з дорослими: значне місце починають займати особистісні та пізнавальні контакти. Спілкуючись з батьками, іншими членами сім’ї, педагогом, дитина здобуває нові знання, розширює свій кругозір, уточнює особистий досвід. Пізнавальний інтерес дитини знаходить своє відображення в її іграх, малюнках, розповідях і інших видах творчої діяльності. Пізнавальний інтерес та допитливість змушують дітей активно прагнути до пізнання, шукати способи задоволення спраги знань. На думку С. Л. Рубінштейна, інтерес є, як передумовою, так і результатом навчання або діяльності. Інтерес – це тенденція чи спрямованість особистості, що полягає в зосередженості її помислів. Під помислом вчений розумів складне утворення: спрямовану думку, думку-турботу, думку-участь, думку-прилучення, утворення яке всередині себе містить і специфічну, емоційну забарвленість. Як вказував дослідник, інтерес виникає і розвивається відповідно до навколишнього середовища. Інтерес також формується одночасно з розвитком особистості, змінюючи її ставлення до навколишнього світу. Інтереси є “специфічними мотивами” культурної діяльності людини, включаючи і пізнавальну.

Одним із завдань дошкільного виховання є створення умов для розвитку пізнавальної активності дітей. Відомо, що для того, щоб підтримати і розвинути пізнавальну активність, необхідно спиратися на пізнавальні інтереси дошкільників. Пізнавальний інтерес дошкільників можна розпізнати через їх запитання до дорослих. Критеріями рівня розвитку пізнавального інтересу дошкільників і формами його прояву є: стремління дитини розглядати, спостерігати, виявляти ознаки і особливості предметів і явищ; емоційно-пізнавальна активність дітей у бесідах, в обговоренні побаченого, почутого; дитячі запитання. Запитання – форма думки, яка виражається в мові реченням, яке промовляють, або пишуть, коли хочуть про щось запитати, тобто дізнатися, отримати певну інформацію. Причинами виникнення дитячих запитань можуть бути:

1. дитина намагається знайти “новому” місце серед тих знань, які вона раніше отримала, підібрати відповідне визначення;
2. запитання з’являються тоді, коли виникає протиріччя між попереднім досвідом дитини і тим що вона бачить і пізнає;
3. дошкільник ставить запитання і тоді, коли хоче переконатися в правильності своїх висновків (це категорія запитань-гіпотез).

Запитання у дітей виникають і з безпосереднього сприймання, і з потреб дитини, від спілкування з оточуючими дитину людьми, від взаємодії з оточенням. Разом з тим, багато із запитань виникають на підґрунті особистісних розмірковувань дитини і її інтересів, коли вона намагається зрозуміти, співставити, порівняти і, у зв’язку з цим, намагається зазирнути за кордони того, що бачить; коли, наприклад, дитину не задовольняє просте спостереження за квіткою, а вона хоче дізнатися звідки вона прийшла до нас, як росте, живиться.

Таким чином, за допомогою запитань діти намагаються дізнатися про те, що їм ще невідомо і не зовсім зрозуміле, про те, що для них є цінним. Запитання носять пізнавальний характер і свідчать про розвиток допитливості, стремління пізнати оточуючий світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У основі сучасних досліджень пізнавального інтересу лежать праці Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, А. О. Смирнова, Б. М. Теплова, В. М. Мясищева, Л. В. Занкова, Д. Н. Узнадзе, Г. С. Щукиної та інших психологів. Поняття інтересу трактується по-різному, інтерес виступає як вибіркова спрямованість особистості на ту чи іншу діяльність, як прояв емоційної та мислинневої активності, як своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів, як структура, що складається з домінуючих потреб, як ставлення людини до світу. Таким чином, психологічне поняття “інтерес” характеризується багатогранністю свого змісту, форм прояву та ролі для становлення і життєдіяльності особистості.

Єдиним для всіх авторів у розумінні інтересу є поняття вибірконості, яке відображає сутність цього, у багатьох відношеннях загадкового і досі до кінця не вивченого явища. Через інтерес поновлюється зв'язок суб'єкта з об'єктивним світом. Предметом інтересу для людини буває далеко не все, а лише те, що має для неї необхідність, значимість, цінність і привабливість. Саме інтерес дає людині шанс залишитись неповторною індивідуальністю, йти своїм шляхом у житті, творчо самостверджуватись, ініціативно працювати. Через пізнання предмету інтересу зрештою відбувається розвиток особистості.

В. М. Мясищев відзначає, що інтерес – це активне пізнавальне ставлення людини до світу. Отже, інтерес і пізнання тісно пов'язані між собою, і якщо пізнання в якійсь мірі можливе без інтересу, то інтерес виникає, активізується, розвивається і зникає при умові здатності людини до пізнання і внаслідок його. Ставлення проявляються в системі диспозицій особистості, які обумовлюють її спрямованість та спонукають до діяльності. В. О. Ядов розглядає інтереси як прояв потреб – з одного боку і як передумову соціальних установок, ціннісних орієнтацій та мотивів – з іншого.

У психології активність постійно пов'язується з діяльністю, а в структурі діяльності – насамперед з таким її ланкою, як потреба. Так О. М. Матюшкін відзначає, що потреби – внутрішні джерела активності. Тісний зв'язок активності з потребами діяльності обумовлює і їх нерозривний зв'язок з емоційними переживаннями. В. С. Юркевич зазначає, що при всьому розмаїтті у визначенні потреб переважна більшість авторів (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, В. С. Мерлін) погоджуються, що потреба – це нужда людини, відображена нею у формі емоційно забарвленого переживання. Отже, активність народжується зі стану, що має насичений емоційний тон. Задоволення будь-якої потреби – обов'язково супроводжується радістю, задоволенням, позитивними емоціями, виник навіть спеціальний термін – “емоційна активація”. Будь-яка людина перебуває в перманентному процесі пізнання світу: вона думає, рефлексує, говорить і розуміє мову і мовлення інших людей, відчуває, ділиться відчуттями. Всі ці здібності розвиваються і удосконалюються не самі по собі, а в активній пізнавальній діяльності.

Поняття пізнавальної активності дошкільників пов'язується з концепцією пізнавальної та комунікативної діяльності. Визнаючи безперечне значення природної основи пізнавальної активності вважається, що спілкування з оточуючими людьми вирішальним чином визначає кількісні й якісні особливості пізнавальної активності дитини. Шляхи впливу спілкування на пізнавальну активність складні і різноманітні. Протягом усіх перших семи років життя пізнавальна активність дитини проявляється при сприйманні впливів людей (феномен “соціальної вибіркості”), і вже один цей факт багато в чому пояснює сприятливий вплив спілкування на прогрес пізнавальної активності. Суттєву роль у механізмі зазначеного впливу відіграє співпереживання оточуючих людей пізнавальним емоціям дитини в ситуації ознайомлення з новою обстановкою. Співпереживання задоволенню збільшує радість дітей і підвищує їх орієнтовно-дослідницьку активність. А співпереживання в негативній емоціогенній ситуації дозволяє дитині відчувати турботу і любов оточуючих, побороти оборонні тенденції і зважитися на

вивчення, обстеження та гри. Описаний механізм роботи співпереживання представляється більш широким за своїм принципом дії, ніж взаємна інтерференція порогів оборонного і орієнтовно-дослідницького рефлексів, оскільки така інтерференція становить лише його частину. По мірі розвитку дітей вплив спілкування на пізнавальну активність все більше опосередковується особистісними утвореннями які формуються самосвідомістю, на які в першу чергу відкладають свій відбиток контакти з іншими людьми. Завдяки подібному опосередкуванню значення спілкування лише посилюється, а його ефект стає все більш глибоким і довготривалим

Дорослий регулярно дбає про нові враження, які викликали б прагнення у дітей пізнати щось нове. Цей інтерес постійно підтримується і, якщо він знижується, дорослі прагнуть його спрямувати в нове русло. Коли дитина пізнає світ у процесі активної діяльності, вона отримує навички самостійної роботи, вчиться проводити спостереження, порівнювати і узагальнювати життєві явища, самостверджується в своїх діях, вчинках, проявляє допитливість. Високий рівень допитливості, як підкреслювали Н. Ф. Виноградова, О. М. Дьяченко, розвивається під впливом соціальних стимулів. Дитина набуває навичку задавати запитання і, отримавши відповідь, поповнювати свій запас досвіду, він не вимагає наукового пояснення – це просто потреба широкого знайомства з таємничим для неї навколишнім світом. Допитливість стає інтелектуальною тоді, коли вона перетворюється в інтерес до проблеми, коли питання вирішується не тим, що дитина задає запитання і отримує готову відповідь, а тоді, коли сама шукає рішення. У цей момент допитливість стає позитивною силою. Мета дорослих підтримати дитину в цьому починанні. Активність дитини все частіше спонукається її інтересами і потребами. Дошкільника цікавить не тільки новий для нього предмет сам по собі, діти хочуть дізнатися і про його будову, призначення, спосіб використання, походження. Мотивом, який примушує дошкільника маніпулювати предметами, є пізнавальний інтерес.

Це активно –пізнавальне ставлення до навколишнього світу виразно виступає в специфіці дитячих запитань, адресованих дорослим.

Старші дошкільники, на відміну від малюків, для яких запитання є лише формою спілкування, контакту з дорослим, закидають старших запитаннями “Чому?”, “Навіщо?” і “Як?”. Вони чекають від них відповіді, домагаються ясності, висловлюють сумнів. У старших дошкільників формується запитальне ставлення до навколишнього світу. Стійкість такого активно–пізнавального (допитливого) ставлення дитини до дійсності залежить від того, культивують дорослі це ставлення до навколишнього чи гасять його своїм зневажливим ставленням до запитань дітей і небажанням відповідати на них. Але якщо вихователь підтримує запитання дитини, спонукає саму дитину шукати рішення задачі, яка виникла, якщо своїми відповідями спрямовує думку дитини на постановку і вирішення нових посильних завдань, то формуються найцінніші риси особистості – допитливість, спостережливість. Ці якості особистості надають активності дитини чіткої пізнавальної спрямованості. Як показують дослідження (Г. І. Щукіна, Н. Г. Морозова, Г. О. Люблінської, Р. Керт), виникнення у дітей інтересу до об’єктів, предметів і явищ навколишнього світу прямо залежить від тих знань, якими володіє дитина в тій чи іншій області, а також від тих способів, якими дорослий відкриває для неї “міру її незнання”, тобто те нове, що доповнює її знання про предмет. З одного боку, інтерес як бажання знати щось, знати глибше, повніше, точніше виникає, коли дитина вже щось знає, наприклад про тварин, про транспорт, про сезонні явища. Якщо дітям нічого не відомо про людей інших народів або єгипетські піраміди, то інтерес до таких невідомих явищ сам по собі не може виникнути. З іншого боку, якщо дорослий, розповідаючи про щось, нічого нового дітям не розкриває, їм стає нецікаво його слухати, вони нічого нового не дізнаються і швидко відволікаються. Розповідь вихователя буде цікавою, якщо в ній розкривається якась невідома дітям, але істотна сторона знайомого об’єкта: або походження предмету, або призначення знаряддя,

машини, або обумовлена способом життя особливість будови органа тварин, тобто щось нове навіть у тому, що дитині відомо. Особливе значення для дітей старшого дошкільного віку має пізнання мінливості явищ, їхнього життєвого значення і практичного застосування. У процесі формування в дітей старшого дошкільного віку активно пізнавального ставлення до навколишнього світу виразно розкриваються деякі сторони самих пізнавальних інтересів. У них ясно виражені насамперед єдність інтелектуального і емоційного ставлення людини до предметів дійсності. У них тісно переплітаються раніше набуті знання і нові, невідомі, дивовижні, які, однак, сприймаються дитиною як цікаві тільки тоді, коли вони вже трохи відомі.

Проведені дослідження показали, що, запитуючи і отримуючи на них відповіді старших або однолітків, дитина аналізує ті складні факти життя, з якими вона зустрічається. Пізнавальна активність дитини спонукає і дорослого роз'яснювати йому, показувати існуючі в житті залежності між явищами. Так дитина вчиться узагальнювати, переходить до категоріальних і осмислених знань. Ситуативність мислення, характерна для трьох–п'ятирічних дітей, поступово долається. Діти все більше звільняються від пов'язаності тими життєвими умовами, в яких дана конкретна задача, і переходять до узагальненого і логічного її рішення (О. М. Кінцева, О. В. Запорожець та ін.) Інтерес у дошкільнят виражений в глибоко емоційному відношенні до навколишнього, в ненаситному бажанні дізнаватися невідоме, в радості від зроблених відкриттів, що і формується в допитливості. Цим інтерес принципово відрізняється від потреби. Спрямована на присвоєння об'єкту (їжі, пиття), потреба зникає при її задоволенні. Людина, чим-небудь цікавиться, задовольняється пізнанням об'єкта, і чим більше вона його пізнає, тим сильніше зростає її інтерес. Процес зростання інтересу безмежний. Інтерес має величезне прогресивне і перспективне значення в розвитку особистості.

Педагогічний підхід до проблеми інтересу пов'язаний із вивченням умов його розвитку, а також з виявленням методів і прийомів формування інтересу як цінної риси особистості та основи успішності. Зацікавити, а не дати знання в готовому вигляді – завжди було метою дидактики та теорії виховання. Це завдання розглядалося педагогами всіх епох. В усіх підходах затвердилось поняття “пізнавальний інтерес”, яке вживалося в значенні інтересу до опанування будь-якою новою інформацією, у тому числі – до навчання. Тому правомірно назвати пізнавальний інтерес особливим видом інтересів, який, за висловом К. Д. Ушинського, є інтересом, повним змісту. У педагогіці можна зустріти термін “навчальний інтерес” як синонім “пізнавального інтересу”. У зарубіжних джерелах використовується поняття “інтелектуальний інтерес”. Пізнавальний інтерес включає в себе навчальний і інтелектуальний інтереси. Він матеріалізується в єдності важливих для розвитку особистості психічних якостей, таких як активний пошук, домисли, готовність дати оцінку тощо. В пізнавальний інтерес також вплетені емоційні прояви: здивування, чекання нового, переживання інтелектуальної радості та успіху. У цьому слові психічних процесів і станів важливим елементом є вольове зусилля. Адже пізнавальний процес, який протікає під впливом пізнавального інтересу, являє собою своєрідний рух, що супроводжується подоланням труднощів сприймання нової інформації, її розуміння та інтеріоризації.

Пізнавальний інтерес являє собою вибіркочу спрямованість до області пізнання, до її предметної і процесуальної сторін. Інтерес до пізнання є самоцінною сутністю людини, без якої вона перестає бути особистістю і реагувати на навколишній світ, у якому живе (Б. Г. Ананьєв, О. О. Ухтомський). Втрата пізнавального інтересу призводить, як відомо, до спустошення і психічних порушень особистості. Тому створення умов для активізації та розвитку пізнавальних інтересів втілює, перш за все, гуманістичну ідею. Активно-пізнавальне ставлення дітей до оточення у формі запитань, особливо на ранніх етапах онтогенезу, цікавило багатьох

вчених. В дослідженнях виявлені основні тенденції розвитку дитячих запитань, простежена кількісна та якісна динаміка дитячих запитань (у плані їх спрямованості, глибини та інших характеристик). Більша частина робіт відноситься до дошкільного дитинства. Вчені Н. Бабич, Ж. П'яже, К. Рамонова, П. Сирбіладзе, А. Сорокіна, вивчали спонтанні запитання дітей. Дослідниця Н. Шумакова вивчала запитання дітей, в ситуації необхідності довільного їх формулювання. В перерахованих роботах автори пропонують диференціювати дитячі запитання на окремі категорії. В своїх дослідженнях ми використаємо класифікацію, запропоновану Н. Бабич.

В запропонованих дослідженнях виділені дві категорії запитань: пізнавальні і соціально-комунікативні. Функція пізнавальних запитань полягає в пошуку нової інформації про предметну і соціальну дійсність. Пізнавальні запитання включають наступні підгрупи: 1) запитання ідентифікації; 2) запитання класифікації і дефініції; 3) запитання про факти і якості предметів і явищ (про якість і кількість, про час і місце, про приналежність); 4) запитання пояснення і аргументації.

Функція соціально-комунікативних запитань обумовлена необхідністю встановлення контактів з іншими людьми і в регулюванні своєї поведінки і поведінки інших людей. Соціально-комунікативні запитання поділяються на підгрупи: 1) запитання про наміри і діяльність; 2) оцінні запитання; 3) запитання підтвердження і пошуку допомоги; 4) риторичні запитання; 5) запитання невизначеного змісту.

Метою нашого дослідження висвітленого у статті є отримати конкретні дані про характер дитячих запитань, ціннісні орієнтири дошкільників, що надасть можливість вирішити конкретні педагогічні проблеми і правильно організувати виховний вплив, спрямований на розвиток соціально комунікативних і пізнавальних запитань.

Виклад основного матеріалу. У нашій роботі були задіяні 40 дітей (20 хлопчиків і 20 дівчаток) з двох старших груп віком від 5 до 6 років, які виховувалися в Київському ДНЗ.

У дослідницькій роботі ми використали спостереження як основний метод дослідження. Реєстрація дитячих запитань відбувалася в різноманітних умовах, у спеціально розробленому протоколі. Проводився констатувальний природний експеримент. Експериментатор спостерігав за дитиною впродовж усього часу перебування дитини в ДНЗ. Під час спостережень було відмічено, що діти на початку тижня і в кінці менш активні (понеділок-п'ятниця), тому за основу ми взяли прояви активності дітей в середині тижня (вівторок, середа, четвер).

Таблиця 1

Кількість і характер запитань у дівчаток дошкільного віку.

Ім'я дитини	Загальна кількість запитань	Кількість запитань пізнавального характеру	Кількість запитань соціально – комунікативного характеру
1. Юлія С.	26	10	16
2.Наталія А.	14	7	7
3.Надія К.	27	1	26
4. Дарина П.	30	11	19
5.Анна К.	20	15	5
6. Дарина Р.	18	3	15
7. Анастасія К.	14	0	14
8.Ліза Р.	14	1	13
9.Софія К.	23	2	21
10. Яна О.	16	0	16
11.Василина Д.	15	0	15
12.Лада Б.	14	3	11
13.Наталія Я.	8	1	7
14. Руся В.	16	6	9
15.Поліна Т.	14	4	10
16. Марійка В.	10	3	7
17.Євгенія Ч.	12	2	10
18. Софія Ц.	10	1	9
19. Надія Л	20	5	15
20.Вікторія Х.	15	3	12
Загальна кількість	291	77	214

Таблиця 2

Кількість і характер запитань у хлопчиків дошкільного віку.

Ім'я дитини	Загальна кількість запитань	Кількість запитань пізнавального характеру	Кількість запитань соціально – комунікативного характеру
1. Сергій К.	24	5	19
2. Артем К.	14	3	11
3.Максим М.	21	0	21
4.Петрик З.	18	10	8
5.Григорій Ц.	20	18	2

6. Сашко Ю.	12	0	12
7. Дана Р.	12	0	12
8. Діма С.	29	2	27
9. Женья П.	47	37	10
10. Макар Т.	26	0	26
11. Данііл Р.	15	2	13
12. Рома Н.	12	0	12
13. Ян П.	8	4	4
14. Сергій Ф.	13	6	7
15. Ростік У.	13	5	8
16. Артем А.	10	7	3
17. Артур П.	14	0	14
18. Олег О.	18	8	10
19. Матвій Я.	10	7	3
20. Ярослав М.	20	2	18
Загальна кількість	356	126	230

Таблиця 3

Кількість і характер запитань у дітей старшого дошкільного віку

	Загальна кількість запитань	Кількість запитань пізнавального характеру	Кількість запитань соціально – комунікативного характеру
Хлопчики	356	126	230
Дівчатка	291	77	214
Загальна	647	203	444

Рис. 1

Матеріали таблиці і малюнку показують, що частота запитань, які задають діти, у хлопчиків в нашому дослідженні виявляється більшою, ніж у дівчаток; серед усіх запитань, які задають діти дорослим, переважають запитання соціально-комунікативного характеру, що свідчить про значимість дорослого, як головного джерела знань для дітей. Запитань пізнавального характеру хлопчики також задають більше, ніж дівчатка. Якісний аналіз соціально-комунікативних запитань дітей показав, що особливо багато задають діти запитань, пов'язаних з пошуком допомоги, підтвердженням і отриманням похвали.

На основі узагальненого матеріалу ми виявили статистично значиму різницю результатів в залежності від статі дітей і спрямованості. Причиною спрямованості дитячих запитань на користь запитань соціально-комунікативного характеру можуть бути зміни в пізнавальному і мовному розвитку дітей і впливі соціального фактору. Це може бути і наслідком систематичних форм навчання дітей. Ці форми іноді негативно впливають на розвиток допитливості, впевненості у собі і дивергентного мислення як необхідних умов розвитку дітей в цілому.

Експериментальні матеріали про спрямованість запитань показали, що діти в умовах суспільного виховання задають дорослим дуже малу кількість запитань пізнавального характеру. Причинами останнього можуть бути: становлення самостійності, яке виражається у стремлінні до сумісної діяльності з дітьми; зростання уваги і поваги до однолітків у сумісній діяльності; пізнання можливості реалізації своїх ідей: в іграх з іншими дітьми дитина має значно більше можливостей для співпраці, плануванні, передбачувані, чим у діяльності яку регламентує дорослий. Можна також передбачити, що в цей період відбувається послаблення емоційної прив'язаності до дорослого, досвід спілкування у сфері “дитина–дорослий” переноситься у сферу “дитина–дитина”. Очікування про те, що діти дорослим задають більше запитань пізнавального характеру, так як дорослий – джерело дитячого пізнання і задоволення пізнавальних інтересів не виправдалося. Тут може як наслідок цього бути і специфіка ДНЗ: дорослий – один, а дітей – багато, також у дітей не виникає необхідності звертатися до дорослого, якщо він не приймає участі в діяльності, якою зайняті діти (ігри, конструювання тощо). Причиною може бути також неадекватність стимулювання дитячих запитань дорослим. Поява дорослого лише в функції організатора діяльності, носія знань і регулятора дитячої поведінки негативно впливає на запитання пізнавального характеру дітей до дорослих. Можлива і причина цього в тому, що переважають однакові, знайомі дітям ситуації в ДНЗ.

Охарактеризуємо запитання дітей до дорослих соціально-комунікативного характеру. Ці запитання стосувалися намірів, вчинків і питань невизначеного змісту, риторичних запитань, переважали запитання оцінного характеру: “Правильно я роблю?”, запитання-схвалення: “Я молодець?”, підтвердження і пошуку допомоги: “Ви допоможете, якщо не вийде?”. Спрямованість запитань до дорослих залежить від конкретної ситуації спілкування, від учасників спільної діяльності і особливостей емоційного ставлення дитини до дорослого. В процесі розвитку дитина переходить від пізнання інших людей і відношень між ними до пізнання себе, своїх вчинків, до відношень з іншими. У дитини є бажання дізнатися про свої можливості. Дошкільник порівнює себе з іншими. Дитині необхідна допомога дорослого як носія культури, як джерела оцінок її вчинків. Спочатку дитина шукає узгодженості між своєю оцінкою і оцінкою дорослого, а потім, коли дошкільник навчиться порівнювати, робити висновки, така допомога вже менш необхідна дітям.

Особлива увага приділялася аналізу дитячих запитань пізнавального характеру, як однієї з форм прояву допитливості і ціннісного ставлення до навколишнього світу. Ми розділили усі запитання дітей на групи.

Першу групу запитань складають ті, які спрямовані на виявлення зовнішніх ознак предметів. Найчастіше запитання цієї групи діти задавали під час спостережень і встановленні різниці. “Чому ялинка з голками, а де її листя?”, “Куди дівся цукор у чаї?”, “Чому пінка на молоці, а в супі немає?”, “Чому у тебе мокрі окуляри, вони ж у воду не падали?”, “Чому кажуть, що батарейка сіла, вона ж не жива?”, “Як може літак літати, він же не махає крилами як птах. А звідки знає льотчик куди летіти, на небі ж нема доріг?”.

Друга група запитань була спрямована на запитання стосовно тварин, їх образу життя: “Що зимою їдять птахи?”, “Чому голуб сидить в калюжі”.

Третя група запитань стосувалася географічних даних, наприклад: “Звідки береться сніг, а куди він потім подінеться, піде на північ?”, “Де Лапландія, чого Дід Мороз там живе?”.

Четверта група питань – про явища природи: “Звідки в хмаринці береться дощ?”, “Чому гріє сонце сьогодні, а вчора його не було?”, “Куди сховався мороз і чого його не пускають додому?”, “Чому на дворі такий туман, а не сніг, зараз же зима?”, “Хто так розгойдує дерева?”.

П’ята група запитань – про суспільний бік життя, наприклад: “Хто такий депутат, чого він нам подарував олівці?”, “Були Водохреща і нас обливали водою, це гарно чи погано і для чого це робили?”.

Шоста група – про будову людини, наприклад: “Чому у мене коси, а у тата лисина?”, “Чому діти ростуть?”, “Навіщо мені спати, я тільки встала, чого всі сплять, щоб вирости?”, “Чому коли я порізала палець було боляче, а коли мене стригли волосся не було боляче?”, “У мене очі голубі, а у сестри чорні – вона що не моя сестра?”.

Сьома група – про людські стосунки, наприклад: “Що значить дружити?”, “Ми будемо співати пісню для Каті, а чому співають пісні іменинникам?”.

Таблиця 4

Кількість і характер запитань дітей старшого дошкільного віку пізнавальної спрямованості

К ількість дітей	К ількість запитань	1 група	2 група	3 група	4 група	5 група	6 група	7 група
4 0	2 03	6 8	4 0	1 1	5 2	1 7	1 0	1 7

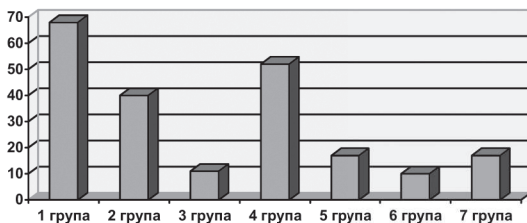

Рис. 2

Пізнавальна спрямованість дитини, її пізнавальні гносеологічні цінності (ціннісне значення процесу і результатів пізнавальної діяльності дитини, насамперед, знань, в усьому їх різноманітті) ще знаходяться у стадії зародження, але вже мають свої ознаки. Так перша група запитань на виявлення зовнішніх ознак предметів – найчисельніша, що свідчить про ціннісну орієнтацію дітей на світ предметів; друге місце посідають запитання пов'язані з явищами природи, на третьому місці запитання про тварин, четверте місце посіли запитання про суспільний бік життя і людські стосунки і на останньому місці група запитань дітей про географічні дані та будову тіла. Тобто, ієрархію дитячих цінностей можна представити наступним чином: 1) світ предметів; 2) явища природи; 3) тварини; 4) суспільний бік життя і людські стосунки; 5) географічні дані; 6) знання про себе.

Висновки і перспективи подальших досліджень проблеми. Інтерес являє собою ланку системи диспозиції особистості, її потреб та основу соціальних установок, ціннісних орієнтацій і мотивів; інтерес матеріалізується у вибірковому ставленні особистості до навколишнього світу і до самої себе. Пізнавальний інтерес – є самоцінна сутність людини, без якої вона перестає бути особистістю.

Експериментальна робота свідчить про те, що цінним для дітей є дорослий як джерело знань. Серед запитань дітей до дорослих переважають запитання соціально-комунікативного характеру над запитаннями пізнавального характеру. У запитаннях пізнавального характеру переважно більшість складають запитання пов'язані зі світом предметів, потім світом природи і на останньому місці за кількістю – запитання які стосуються соціального світу.

Виховна і навчальна діяльність в ДНЗ повинна розглядатися не лише як процес передачі готових знань дітям, а і як процес формування у них засобів придбання і структурування досвіду і знань.

У відношенні стимулювання дитячих запитань необхідно передбачати такий зміст педагогічного процесу, який дає можливість розвитку дитячої ініціативи, допитливості, впевненості у собі.

Зміст педагогічного процесу повинен бути спрямованим на формування засобів репрезентації і символізації досвіду дітей. Одним із таких засобів є планування змісту, яке звільняє дитину від безпосередньої ситуації, робить діяльність позаситуативною.

Більше уваги слід приділяти тому, що запитання виступають як засіб комунікації та пізнання.

Одним із способів рішення цієї проблеми є адекватні відповіді дорослих на запитання дітей і стимулювання того, щоб діти задавали запитання, які стосуються різних аспектів буття.

Активно-пізнавальному ставленню дітей до оточуючого світу сприяє така форма роботи з дітьми, коли вони стають перед новою ситуацією або новим матеріалом, в якому не все пояснено дорослим і основна активність розрахована на розумову діяльність дитини, спрямовану дорослими. Розробка рекомендацій для педагогів буде подальшим дослідженням означеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Бабич Н. Д. Развитие вопросов у дошкольников / Н. Д. Бабич // Вопросы психологии. – 1984. – № 2. – С. 67–74.
3. Слободчиков В. И. Эмпирическое исследование организации предметного содержания сознания / В. И. Слободчиков // Опыт системного анализа психики ребенка. – М. : Педагогика, 1975. – С. 84–118.
4. Шумакова Н. Б. Исследовательская активность в форме вопросов в разные возрастные периоды / Н. Б. Шумакова // Вопросы психологии. – 1986. – № 1. – 53 с.
5. Шумакова Н. Б. Роль вопроса в структуре мышления / Н. Б. Шумакова // Вопросы психологии. – 1984. – № 1. – С. 91–95.
6. Шумакова Н. Б. Возраст вопросов / Н. Б. Шумакова. – М. : Знание, 1990. – 80 с.
7. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1971. – 351 с.

И. Карабаева

В статье раскрываются результаты изучения психологических особенностей активно-познавательного отношения детей старшего дошкольного возраста к окружающей действительности. В статье представлена количественная и

качественная характеристики вопросов детей познавательного и социально-коммуникативного характера. Раскрывается причины преобладания одних над другими. Приводятся рекомендации для повышения уровня активно-познавательного отношения детей к окружению.

Ключевые слова: активность, познание, любознательность, отношение, направленность, вопросы.

I. Karabaeva

Manifestations of active –cognitive attitude to the environment of children in questions to adults.

The article describes the results of a study of psychological features of active –cognitive relation of children preschool age to reality. The article presents the quantitative and qualitative characteristics of those of children cognitive and socio-communicative nature. Disclose the reason for the predominance of one over the other. With recommendations to improve the active –cognitive relation of children to the environment.

Keywords: activity, knowledge, curiosity, attitude, focus, questions.

УДК 159.922.73–053.4(043.3)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЯВУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У РОЛЬОВІЙ ВЗАЄМОДІЇ З ОДНОЛІТКАМИ

**К. Карасьова, Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України**

В статті розглядається спрямування рольової активності старших дошкільників у процесі творчих ігор. Охарактеризовано основні показники прояву ціннісних орієнтирів старших дошкільників у їх рольовій активності в процесі сюжетно-рольових ігор.

Ключові слова: ціннісні орієнтири, рольова активність дитини, термінальні та операціональні ціннісні орієнтири, рольова взаємодія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність проблеми статті постає з результатів сучасних психологічних досліджень соціальної ситуації розвитку дошкільника, які свідчать про недооцінювання виховної функції системи дошкільної ланки освіти. Природним для дошкільного дитинства є процес присвоєння дитиною культурологічних надбань людства, вона активно “висвоює” знання, які приховані в ній самій (М. Гайдегер), але для своєї експлікації потребують культурних засобів [9]. Відомо, що розвиток потребно-мотиваційної сфери зумовлюється соціально-історичним контекстом, рівнем психічного розвитку дитини та ступенем її включеності у процес активного засвоєння діяльній структури гри (Л. Виготський, Д. Ельконін, Д. Менджеріцька).